

Porušovanie telesných zvyškov zomrelých vo veľkomoravskom prostredí z územia Slovenska

Zerstörung von Körperresten der Verstorbenen im großmährischen Milieu aus dem Gebiet der Slowakei

Izvorni znanstveni rad
Srednjovjekovna arheologija

Original scientific paper
Medieval archaeology

UDK/UDC 904:726.821](437.6)
393(437.6)(091)

Primljeno/Received: 16. 01. 2007.

Prihvaćeno/Accepted: 10. 09. 2007.

MILAN HANULIAK
Arheologický ústav SAV
Akademická 2
SK – 949 21 Nitra
milan.hanuliak@savba.sk

Na veľkomoravských lokalitách nie sú neobvyklé prípady porušených telesných zvyškov zomrelých. Ich skeletový materiál býva pritom rozlomený či presunutý z anatomickej polohy alebo niektoré kosti v hrovej jame chýbajú. Na osvetlenie jej príčin bol vytvorený materiálový súbor. Skladá sa z 253 hrobov a sídliskových objektov umiestnených na 61 lokalitách. Najbližšie interpretačné možnosti k porušovaniu tiel zomrelých pochádzajú z etnologických prameňov. Podľa nich boli popisované zákroky vykonávané u jedincov – revenantov, ktorí mohli po smrti rôznym spôsobom poškodzovať zdravie, úspešnosť v hospodárskej činnosti a ďalšie významné sféry života pozostalých. Dôvody k takýmto zákrokom mohli prameniť nielen z nedostatkov, ku ktorým došlo pri pohrebných obradoch, ale aj nesplnením záväzkov zomrelých či neobvyklým spôsobom úmrtia.

Kľúčové slová: Slovensko, veľkomoravské obdobie, porušovanie telesných zvyškov, analýza, interpretácia

Auf großmährischen Fundstellen sind die Fälle der zerstörten Körperreste der Toten nicht ungewöhnlich. Dabei ist ihr Skelettmaterial oft zerbrochen oder von der anatomischen Lage verschoben oder irgendwelche Knochen in Grabgrube fehlen. Die Grundinformationen darüber werden vom Materialkomplex gebildet aus den Vertretern der bearbeiteten Kategorie geboten. Er besteht aus 253 Gräbern und Siedlungsobjekten situierten auf 61 Fundstellen. Die nahesten Analogien zur absichtlichen Grabzerstörung vom bearbeitenden Komplex stammen aus ethnologischen Quellen. Nach ihnen wurden die Eingriffe, die bei den Individuen – Revenanten ausgeübt wurden, beschrieben. Diese Individuen konnten nach ihrem Tod auf verschiedene Weise die Gesundheit, erfolgreiche Wirtschaftstätigkeit und weitere bedeutungsvolle Sphären des Lebens der Hinterbliebenen beschädigen. Die Gründe für solche Eingriffe konnten nicht nur aus Mangeln, zu den es während der Bestattungszereemonien kam, oder auch wegen der nicht Erfüllung von Verpflichtungen der Verstorbenen, oder aber auch aus ungewöhnlichen Todesursachen folgen.

Schlüsselwörter: Slowakei, großmährische Zeit, Zerstörung von Körperresten, Analysis, Interpretation

Na veľkomoravských lokalitách nie sú neobvyklé prípady porušených telesných zvyškov zomrelých. Ich skeletový materiál býva pritom rozlomený či presunutý z anatomickej polohy alebo niektoré kosti v hrovej jame chýbajú. Osvetľovanie príčin takýchto anomálií nie je jednoduché. Úspešnosť zvládnutia danej úlohy je totiž závislá od toho, či pri odkryve nálezových situácií bolo možné zachytiť relevantné indície a akým spôsobom boli príslušné informácie zaznamenané v dokumentačných materiáloch. Archeologické pramene oboch kategórií sú z tohto pohľadu však nepočítané a málo konkrétne. Z uvedených príčin bývajú anomálie v uložení skeletového materiálu bez väčších výhrad dávajúce do súvislosti s náhodnou činnosťou alebo so zámernými aktivitami.

Auf großmährischen Fundstellen sind die Fälle der zerstörten Körperreste der Toten nicht ungewöhnlich. Dabei ist ihr Skelettmaterial oft zerbrochen oder von der anatomischen Lage verschoben oder irgendwelche Knochen in Grabgrube fehlen. Die Erklärung von Ursachen solcher Anomalien ist nicht einfach. Erfolg bei der Bewältigung dieser Aufgabe ist nämlich davon abhängig, ob es möglich wäre, bei der Abdeckung der Fundsituationen die relevanten Indizien zu erfassen und auf welche Weise die betreffenden Informationen in den Dokumentationsmaterialien eingetragen wurden. Die archäologischen Quellen der beiden Kategorien sind doch von dieser Ansicht nicht zahlreich und nur wenig konkret. Wegen angegebenen Ursachen wurden die Anomalien in der Lage des Skelettmaterials vorbehaltlos in den Zusammenhang mit einer zufälligen Tätigkeit oder mit den absichtlichen Aktivitäten gegeben.

Vznik anomálií v uložení skeletového materiálu možno v prvom rade zlúčiť s recentnou ťažbou zemitého materiálu, stavebnou činnosťou a kultiváciou poľnohospodárskej pôdy. Nevelký posun niektorých kostí bol skôr intuitívne spájaný aj s činnosťou hlodavcov alebo koreňových systémov vegetačného porastu (Dostál 1982, 181). K anomáliám tohto druhu dochádzalo však aj počas včasnostredovekého obdobia. Mohla sa o to pričiniť napríklad dekompozícia telesných zvyškov pochovaných alebo tlak zosúvajúcej sa zeminy po strávení drevených konštrukcií. Niektoré kosti boli zasa strávené v hrobch s výskytom drevnej hmoty a iných organických materiálov (Černý 1995, 310-311; Geisler 1992, 361). U detských jedincov bol tento proces uľahčený nízkym stupňom osifikácie ich skeletového materiálu. Náhodný posun kostí mohol nastať aj v dvojhrobch pri neskoršom pochovaní zomrelého do staršej hrovej jamy (Pollex 2000, 409-410).

Porušovanie telesných zvyškov zomrelých z veľkomoravských nekropol možno takisto spojiť aj so zámernou činnosťou vykonávanou príležitostne príslušníkmi súvekej populácie. Základné informácie o tom poskytuje materiálový súbor vytvorený z reprezentantov spracúvanej kategórie. Skladá sa z 253 hrobov a sídliskových objektov umiestnených na 61 lokalitách štyroch rozdielnych typov (osamotený hrob, hrob zo sídliskového areálu, sídliskový objekt s telom jedinca a pohrebisko). Spracúvané prípady predstavujú vo veľkomoravskom nálezovom prostredí diel s hodnotou 7,4% (Hanuliak 2004, 114-115, 255-258). Uvedené náleziská nie sú sústredené v niektorom z regiónov, ale nerovnomerne rozptýlené v oblastiach s rôznou hustotou známych lokalít. Výnimkou je iba nitrianska sídlisková aglomerácia, pretože v tomto priestore evidujeme aj najvyššiu koncentráciu súvekých nekropol.

K základným charakteristikám zámerne porušených tiel zomrelých patrí, že táto činnosť bola prednostne zacielená nielen na hornú polovicu trupu, ale aj na celé telo zomrelých. Zriedkavejšie išlo o hlavu s hornou polovicou trupu, iba o hlavu, iba o dolnú polovicu trupu. Zásahy spracúvanej kategórie evidujeme u jedincov rozdielneho pohlavia a veku rozdelených do štyroch základných kategórií. Po rektifikácii týchto hodnôt sa preukáže, že intenzita spracúvaného porušovania postupne narastá s pribúdajúcim vekom jedincov. Analogickú vývojovú líniu možno zaznamenať aj v prípade chronologických ukazovateľov. Ďalšie analýzy porušovania zomrelých ukázalo, že vyhodnocované ukazovatele bývajú na jednotlivých náleziskách odlišné. Znamená to, že každá zo súvekých komunít pristupovala prednostne k zámernému porušovaniu niektorých častí telesných zvyškov, u pochovaných rozdielneho pohlavia i veku a počas takého chronologického úseku, ak sa vyskytli pre danú činnosť určujúce dôvody.

Za jednu z možných príčin časovo súvekých a zámerne vykonávaných výkopov býva v odbornej literatúre považovaná snaha po odcudzení hodnotnejších exemplárov pohrebného inventára (Kavánová 2003, 281-282; Profantová 2003, 50). Názory tohto druhu nemožno jednoznačne prijať ani odmietnuť bez zohľadnenia dostupných informácií. Ich kvalita však nezodpovedá našim požiadavkám. K dispozícii

Die Entstehung von Anomalien in der Lage des Skelettmaterials kann man in erster Reihe mit der rezenten Erdmassenförderung, Bautätigkeit und Ackerbodenkultivation vereinigen. Eine nicht große Verschiebung von irgendwelchen Knochen wurde intuitiv auch mit Tätigkeit von Nagetieren oder Wurzelnetzen des Vegetationsbestands verbunden (Dostál 1982, 181). Zu den Anomalien dieser Art ist doch auch während der frühmittelalterlichen Zeit gekommen. Dazu konnte z. B. die Dekomposition von Körperresten der Toten oder der Bodenrutschdruck nach einer Verzehung der Holzkonstruktion hinzufügen. Irgendwelche Knochen wurden in den Gräbern mit dem Vorkommen der Holzmasse und der anderen organischen Materialien verzehrt (Černý 1995, 310-311; Geisler 1992, 361). Bei den Kinderindividuen wurde dieser Prozess mit der niedrigen Ossifikationsstufe ihres Skelettmaterials erleichtert. Die zufällige Knochenverschiebung konnte auch in den Doppelgräbern bei späterer Beisetzung des Toten in die ältere Grabgrube eintreten (Pollex 2000, 409-410).

Die Zerstörung von Körperresten der Toten auf den großmährischen Gräberfeldern kann man auch mit der absichtlichen Tätigkeit, gelegentlich vollbrachte von den Angehörigen zeitgenössischer Population verbinden. Die Grundinformationen darüber werden vom Materialkomplex gebildet aus den Vertretern der bearbeiteten Kategorie geboten. Er besteht aus 253 Gräbern und Siedlungsobjekten situierten auf 61 Fundstellen der vier verschiedenen Typen (ein einzelstehender Grab, ein Grab aus dem Siedlungsareal, ein Siedlungsobjekt mit dem Körper eines Individuums und ein Gräberfeld). Die bearbeiteten Fälle stellen im großmährischen Fundraum den Teil im Werte von 7,4% vor (Hanuliak 2004, 114-115, 255-258). Die angeführten Fundorte sind nicht in irgendeinem Region konzentriert, sondern ungleichmäßig in den Gebieten mit verschiedener Dichte der bekannten Fundstellen zerstreut.

Zur grundlegenden Charakteristik der absichtlich zerstörten Körper der Toten gehört, dass diese Tätigkeit vorzugsweise nicht nur an die obere Rumpfhälfte, sondern auch an den ganzen Körper der Toten gezielt wurde. Seltener ging es um den Kopf mit der oberen Hälfte des Rumpfs, nur um den Kopf, nur um die untere Rumpfhälfte. Die Eingriffe der bearbeiteten Kategorie führen wir in Evidenz bei den Individuen vom verschiedenen Geschlecht und Alter, die in vier Grundkategorien geteilt wurden. Nach einer Rektifikation dieser Werte erweist es sich, dass die Intensität der bearbeiteten Zerstörung fortlaufend mit dem zuwachsenden Alter der Individuen anwachsen wird. Die analogische Entwicklungslinie kann man auch im Fall der chronologischen Kennziffern verzeichnen. Die weiteren Analysen der Zerstörung der Toten haben gezeigt, dass die bewerteten Zeiger auf den einzelnen Fundorten verschieden sind. Es bedeutet, dass jede der zeitgenössischen Kommunität vorzugsweise an die absichtliche Zerstörung irgendwelcher Teile der körperlichen Reste bei den Verstorbenen von verschiedenem Geschlecht und Alter und in solchem chronologischen Zeitabschnitt herantreten würde, wenn sich für angeführte Tätigkeit die bestimmten Gründe vorgefunden haben.

Für eine der möglichen Ursachen zeitgenössischer und absichtlich ausgeführter Grabungen wird in der Fachliteratur das Bestreben nach Entfremdung der wertvolleren Exemplare vom Grabinventar gehalten (Kavánová 2003, 281-282; Profantová 2003, 50). Die Anschauungen dieser Art kann man ohne Berücksichtigung der erreichbaren Informationen nicht eindeutig annehmen oder ablehnen. Doch ihre Qualität entspricht unseren Ansprüchen nicht. Zur Verfügung stehen nur die indirekten Indizien, von den die Raub-

sú iba nepriame indície, ktoré vykrádanie s väčšou či menšou presvedčivosťou spochybňujú. Do ich kolekcie patrí aj skutočnosť, že medzi prípadmi s najčastejšie porušovanou hornou časťou tela boli mužskí jedinci zastúpení iba o 1,2% až 3,4% prípadov zriedkavejšie ako jedinci opačného pohlavia. V uvedenej časti tela boli u príslušníčok ženského pohlavia nachádzané predovšetkým šperky, no u mužov iba výnimočne. Analogická rozdielnosť býva dodržaná aj pri rozrušenej dolnej polovici trupu, aj keď bývajú do týchto miest vo zvýšenej miere prikladané militária príznačné pre mužov. Prekvapivé je tiež to, že nálezy ozdôb boli nájdené v 65-69% prípadov v oblasti hlavy a hrudníka aj napriek tomu, že išlo o miesta zámerne porušené. K spochybneniu cieľeného vykrádania hrobov prispieva aj poznatok o rastúcej intenzite porušovania telesných zvyškov počas mladšieho úseku veľkomoravského obdobia a v povelkomoravskom období, keď nálezy z hrobov ubúdajú a rastie počet hrobov bez ich akejkoľvek prítomnosti. Aj samotné vykrádanie hrobov odporovalo vtedajším zásadám pohrebného rítu, pretože predmety priložené k mŕtvemu nadobudli nečistý stav. Nepripustné bolo aj okradnutie zomrelého, ktorý neprestal byť integrálnou súčasťou príslušnej komunity (Le Goff, Smitt 1999, 283; Slupecki 2002, 87). Pohrebiskový areál predstavoval takisto v živote včasnostredovekých komunit posvätný priestor chrániaci pokojný odpočinok zomrelých. Bez obáv zo závažného porušenia súvekých rituálnych princípov mohlo k porušovaniu tiel zomrelých dôjsť iba vtedy, ak sa mali touto cestou odstrániť závažné skutočnosti ohrozujúce najvýznamnejšie oblasti života komunity (Hanuliak 2004a, 41; Choráthová 2001, 34).

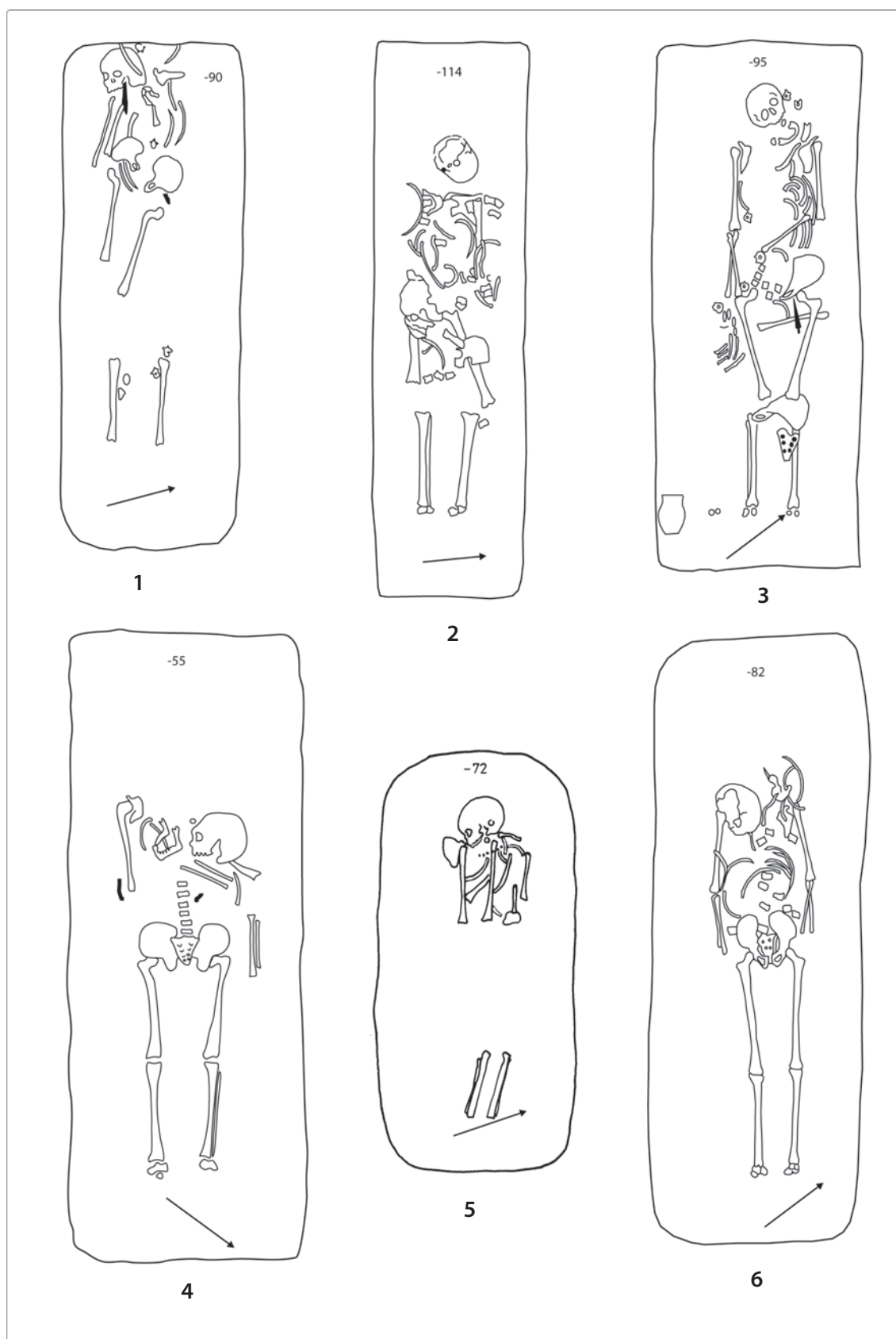
Prednostným porušovaním istých častí tela zomrelých sa vylučuje náhodnosť pri ich výbere. V opačnom prípade by nebola uprednostňovaná oblasť hlavy s obávanými zmyslovými orgánmi. V hrudníku, resp. celej hornej polovici trupu sa zasa nachádzajú pre život najvýznamnejšie orgány (obr. 1,2-4,6). Porušenie dolnej časti trupu s končatinami môže byť azda zlúčiteľné so snahou o znefunkčnenie pohybových orgánov potrebných k navštevovaniu pozostalých. Príbuzný výsledný efekt mohol byť dosiahnutý aj vtedy, keď boli oddelené a presunuté jednotlivé časti tela alebo končatín (obr. 1,5). Pri kompletom rozrušení tela treba uvažovať o najdokonalejšej forme vyhodnocovaných aktivít so zjavným likvidačným obsahom. Pri ich vykonávaní neboli zničené iba významné orgány zomrelého, ale i samotná podstata jeho fyzickej existencie (Bednárik 1939, 59; Galuška 2004, 81).

Príčiny porušovania telesných zvyškov pochovaných spracúvanej kategórie nie sú v dostatočnej miere známe. Archeologické pramene poskytujú k ich objasneniu iba nepriame indície. Podstatné však je, že jedinci s porušeným telom sa zásadnejším spôsobom neodlišujú od ostatných pochovaných formou hrovej jamy ani na základe majetkového postavenia alebo sociálneho statusu. Zámerne porušené hroby sú bez postrehnuteľného systému nerovnomerne rozptýlené medzi ostatnými hrobmi príslušného pohrebiska (obr. 10-12). Na skeletovom materiáli sa nezistili anomálie výnimočného charakteru a v takom hojnom zastúpení, na základe ktorých by boli títo výnimoční. Aj preto boli pri ich pohrebe vykonané tradičné obrady a podľa

grabung mit größerer oder kleinerer Überzeugungskraft bezweifelt wird. In ihre Kollektion gehört auch die Wirklichkeit, dass unter den Fällen mit dem häufigst zerstörten oberen Körperteil sind die Männer nur um 1,2% bis 3,4% Fälle seltener als die Individuen des Gegengeschlechts vertreten. Im angeführten Körperteil wurden bei Frauen vor allem die Schmucksachen, sondern bei den Männern nur selten gefunden. Eine analogische Verschiedenheit wird auch bei der zerstörten unteren Rumpfhälfte gehalten, wenn auch an diese Stellen im höheren Maß die Militaria, kennzeichnend für die Männer, beigelegt wurden. Überraschend ist es auch, dass die Schmuckfunde in den 65-69 % Fällen beim Kopf und Rumpf trotzdem gefunden wurden, dass es um die absichtlich zerstörten Stellen ging. Zur Zweiflung der gezielten Gräberräuberei steht auch die Erkenntnis über die wachsende Intensität der Zerstörung von Körperresten im jüngeren Zeitabschnitt der großmährischen Zeit und in der nachgroßmährischen Zeit bei, wenn die Funde aus den Gräbern geringer werden und die Anzahl der Gräber ohne jedwede ihre Anwesenheit anwachsen wird. Auch alleine Gräberräuberei wurde den zeitgenössischen Grundsätzen des Bestattungsritus widersprechen, weil die zum Toten beigelegte Gegenstände in den unreinen Zustand gebracht wurden. Unzulässig war auch die Beraubung des Toten, der ein integraler Bestandteil der zugehörigen Kommunität zu sein nicht aufgehört hat (Le Goff, Smitt 1999, 283; Slupecki 2002, 87). Ein Gräberfeldareal stellte so auch im Leben der frühmittelalterlichen Kommunitäten die geheiligte Stätte schützende den stillen Ruhestand der Verstorbenen vor. Ohne Furcht vom schwerwiegenden Bruch der damaligen Ritualsprinzipien konnte zur Zerstörung der Körper erst dann kommen, wenn sich durch diesen Weg die schwerwiegenden Tatsachen, die die Lebenssicherheit der Kommunität bedrohten, beseitigen sollten (Hanuliak 2004a, 41; Choráthová 2001, 34).

Mit der Vorzerstörung der gewissen Körperteile wird die Zufälligkeit bei ihrer Auswahl ausgeschlossen. Im Gegenfall würde nicht das Kopfgebiet mit gefürchteten Sinnenorganen bevorzugt. Im Brustkorb, bzw. in der ganzen oberen Rumpfhälfte befinden sich wieder die bedeutendsten Lebensorgane (Abb. 1,2-4,6). Die Beschädigung der unteren Rumpfhälfte mit den Gliedmaßen kann vielleicht mit dem Bestreben nach Entfunktionierung der Bewegungsorgane, die notwendig zum Besuchen der Hinterbliebenen waren, vereinbart sein. Ein ähnlicher Resultatseffekt konnte auch damals erreicht werden, wenn die einzelnen Körper- oder Gliedmaßeinteile abgetrennt oder verschoben wurden (Abb. 1,5). Bei einer kompletten Körperzerstörung ist es nötig die vollkommene Form der ausgewerteten Aktivitäten mit einem offenkundigen Liquidationsinhalt zu bedenken. Bei ihrer Vollziehung wurden nicht nur die bedeutenden Organe des Toten, sondern auch die alleine Wesenheit seiner physischen Existenz vernichtet (Bednárik 1939, 59; Galuška 2004, 81).

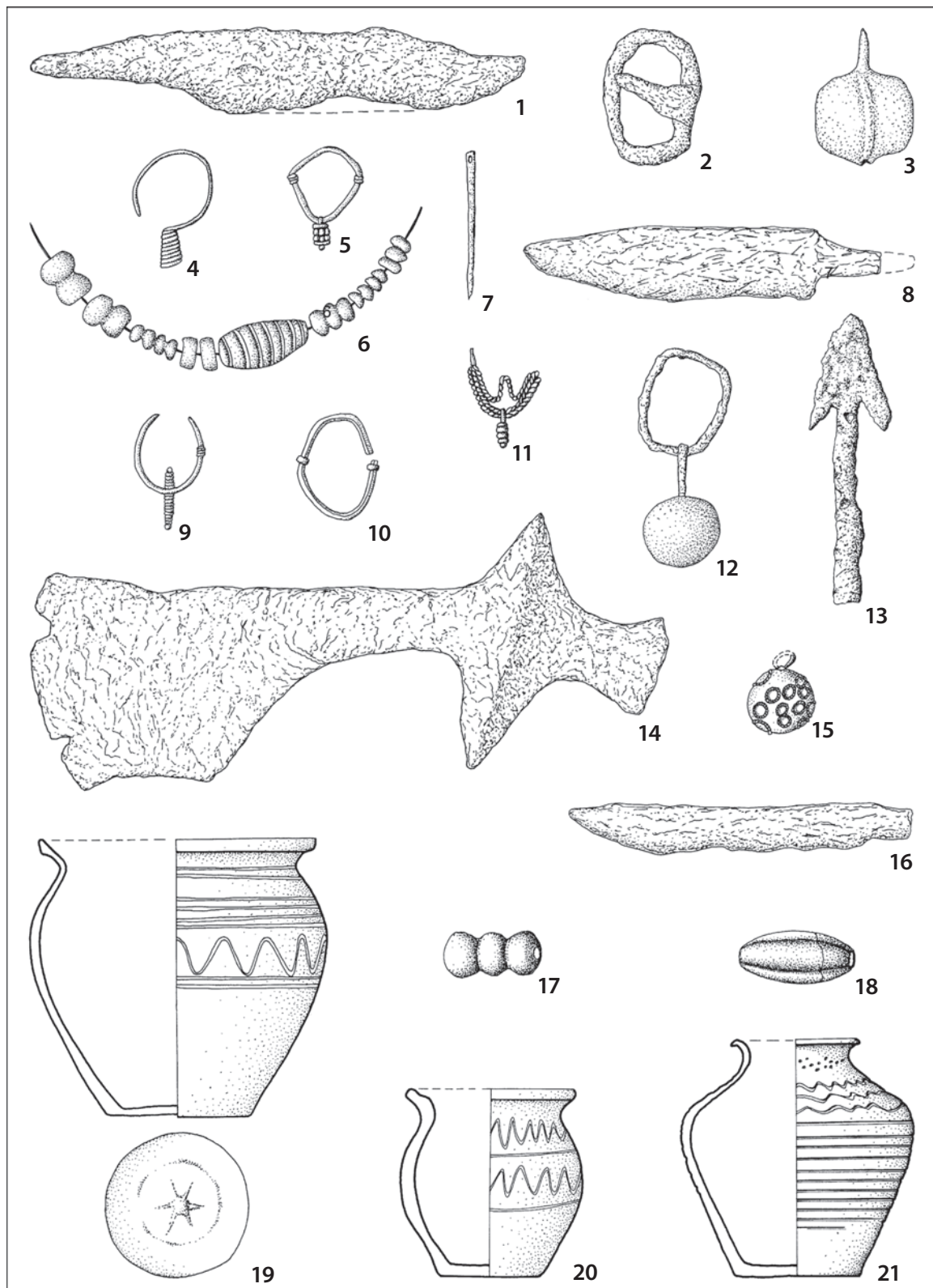
Die Ursachen der Zerstörung von Körperresten der Toten der bearbeiteten Kategorie sind nicht genügend bekannt. Die archäologischen Quellen bieten zu ihrer Erklärung nur die indirekten Indizien. Doch ist es wesentlich, dass die Individuen mit beschädigtem Körper auf keine grundsätzlichere Weise von den anderen Verstorbenen weder mit der Grabgrubenform noch auf dem Grund des Besitzums oder des Sozialstatus unterschieden werden. Die absichtlich beschädigten Gräber werden ohne bemerkbaren System ungleichmäßig unter anderen Gräbern des gehörigen Gräberfelds zerstreut. Auf dem Skelettmaterial wurden keine Anomalien vom Ausnahmeharakter festgestellt und so zahlreich vertreten, dass man die Individuen für außergewöhnlich halten könnte. Auch deswegen wurden

Obr. 1 Jedinci zo zámerne porušených hrobov: 1 – Bučany; 2,6 – Čakajovce; 3 – Nitra- Zobor-Lupka; 4 – Mužla-Čenkov-Vilmaker; 5 – Bučany.

Abb. 1 Individuen in den absichtlich zerstörten Gräbern: 1 – Bučany; 2,6 – Čakajovce; 3 – Nitra-Zobor-Lupka; 4 – Mužla-Čenkov-Vilmaker; 5 – Bučany.

Obr.2 Výber predmetov pohrebného inventára: 1-2 – Bojničky; 3,5,9,16 – Mužla-Čenkov-Vilmakert; 4,6 – Bratislava-Devín-Staré vinohrady; 7,10,12 – Ipeľský Sokolec; 8,14 – Bratislava-Devín-Za kostolom; 11,15,19 – Čakajovce; 13,17-18,21 – Mužla-Čenkov-Orechový sad; 20 – Michal nad Žitavou.

Abb. 2 Auswahl der Gegenstände des Grabinventars: 1,2 – Bojničky; 3,5,9,16 – Mužla-Čenkov-Vilmakert; 4,6 – Bratislava-Devín-Staré vinohrady; 7,10,12 – Ipeľský Sokolec; 8,14 – Bratislava-Devín-Za kostolom; 11,15,19 – Čakajovce; 13,17-18,21 – Mužla-Čenkov-Orechový sad; 20 – Michal nad Žitavou.

majetkového statusu boli aj patrične vystrojení na cestu do záhrobia (Vondráková, Hanuliak 2005, 476-477, obr. 13; Vondráková, Hanuliak 2006, 377, obr. 19).

Pohrebný inventár bol v ich hrobch doložený v 60,9% prípadov. Okrem zástupcov podpriemernej a priemernej ekonomickej hodnoty figurovali v jeho zostave aj britvy, kosáky, vedierka a militária s ich funkčnými súčasťami. Medzi šperkami a súčasťami odevu nie sú vzácné ani hodnotné exempláre vyrobené náročnými technikami z drahých a vzácnych materiálov ako aj ich kolekcie s vyšším počtom kusov v jednom celku (obr. 2,3). Na druhej strane nemožno prehliadnuť, že v analyzovanej štruktúre pohrebného inventára dominujú predovšetkým exempláre príznačné pre podpriemerný a priemerný sociálny status. Táto skutočnosť nie je prekvapivá, lebo zo 61 evidovaných lokalít až 86% reprezentantov patrilo obyvateľom dedinských sídlisk agrárneho typu.

Najbližšie analógie k zámernému porušovaniu hrobov zo spracúvaného súboru pochádzajú z etnologických prameňov (Bednárík 1939, 59-67; Mjartan 1953, 129). V nich boli títo zomrelí označení za vampírov – upírov, ktorí mohli posmrtné zneužívať svoje schopnosti v neprospech pozostalých. Za obzvlášť závažné sa považovalo hroziace nebezpečenstvo pri poškodzovaní zdravia, úspešnosti v hospodárskej činnosti a v ďalších významných sférach života. Na zamedzenie očakávaných negatívnych dopadov bola využívaná škála magických prostriedkov a mechanických praktík. Do ich kolekcie patrí aj zámerné porušovanie hrobov vykonávané posteriórne, t. j. v istom čase po uložení zomrelého do hrobu (Galuška 2004, 81-87; Hanuliak 1997, 173; Hanuliak 1998, 102-104). Podozrenie o možnej škodlivosti takýchto zomrelých sa muselo dotvoriť neskôr. Zrejme vtedy, ak sa v niektorých významnejších sférach života objavil rad nevyvetliteľných, no podozrivých okolností negatívneho obsahu. Uvedeným zomrelým, t. j. revenantom sa pripisovala schopnosť opúšťať hrob. Dôvody k tomu mohli byť individuálne. Pramenili z nedostatkov ku ktorým mohlo dôjsť počas pohrebných obradov. Do ich kolekcie sa dajú napríklad zaradiť nedostatočné prejavy žiaľu voči zomrelému, jeho neprimerané vystrojenie odevom či predmetmi. Mohlo to byť však aj chýbajúce spravodlivé odlúčenie od majetku, nesplnenie sľubov a záväzkov, ku ktorému nemohlo dôjsť z dôvodov predčasného úmrtia (Horváthová 1993, 61; Chorváthová 2001, 34).

Okrajová poloha intencionálne porušených hrobov v rámci niektorých nekropol náznakovo presvedča o možných negatívnych danostiach jedincov už v čase úmrtia (obr. 10-12). Do úvahy prichádza úmrtie za podozrivých a neobjasnených okolností, náhla alebo násilná smrť, utopenie, skonanie počas významných prelomových okamžikov života alebo v osamotení. Vo väčšine uvedených prípadov nemohli byť v požadovanej miere vykonané všetky potrebné súčasť pohrebných obradov čo mohlo zvýšiť podozrenie o negatívnej pôsobnosti takýchto zomrelých (Hanuliak 2004a, 45-46; Hattenhauer 1998, 11).

Početnosť evidovaných prípadov so zámerne porušeným telom vo veľkomoravskom nálezovom prostredí (7,4% prípadov) pritom ukazuje, že zákroky tohto druhu neboli

bei ihrer Bestattung die traditionellen Trauerzeremonien vollbracht und auch nach dem Besitzstatus wurden sie auf den Weg ins Jenseits gebührend ausgestattet (Vondráková, Hanuliak 2005, 476-477, obr. 13; Vondráková, Hanuliak 2006, 377, obr. 19).

Das Grabinventar wurde bei 60,9% Fällen in ihren Gräbern belegt. Außer den Gegenständen vom ökonomischen mittelmäßigen und untermittelmäßigen Wert figurierten in seiner Zusammenstellung auch die Rasiermesser, Sichel, Eimer und Militaria mit ihren Funktionsbestandteilen. Unter den Schmucken und Kleidungsbestandteilen sind nicht selten weder die Wertexemplare mit anspruchsvollen Techniken aus teuren Materialien hergestellt, noch ihre Kollektionen mit höherer Stückanzahl in einem Komplex. An der anderen Seite kann man nicht beachten, dass in analysierter Struktur des Grabinventars vor allem die Exemplare bezeichnend für den mittelmäßigen und untermittelmäßigen Sozialstatus dominieren (Abb. 2,3). Diese Tatsache ist nicht überraschend, weil aus den evidierten 61 Fundstellen mehr als der 86% Repräsentanten zu den Bewohnern der Dorfsiedlungen vom Agrartypus gehört haben.

Die nahesten Analogien zur absichtlichen Grabzerstörung vom bearbeitenden Komplex stammen aus ethnologischen Quellen (Bednárík 1939, 59-67; Mjartan 1953, 129). Darin wurden diese Toten wie die Vampire bezeichnet, die ihre Fähigkeiten zum Schaden den Hinterbliebenen missbrauchen konnten. Für besonders schwerwiegend wurde die drohende Gefahr bei der Gesundheitsbeschädigung, erfolgreicher Wirtschaftstätigkeit und weiteren bedeutungsvollen Lebenssphären gehalten. Zur Verhinderung der erwarteten Negativfolgen wurde eine Skala von magischen Mitteln und mechanischen Praktiken verwendet. In ihre Kollektion gehört auch die absichtliche posteriör vollführte Grabszerstörung, d. h. in gewisser Zeit nach Grabbeisetzung des Toten (Galuška 2004, 81-87; Hanuliak 1997, 173; Hanuliak 1998, 102-104). Der Verdacht wegen der möglichen Schädlichkeit solchen Toten musste später dargestellt werden. Offensichtlich damals, wenn in irgendwelchen bedeutenden Lebenssphären eine Reihe von unerklärlichen verdächtigen Umständen des Negativinhalts herausgestellt wurde. Den angeführten Toten, d. h. Revenanten wurde die Fähigkeit den Grab zu verlassen zugeschrieben. Die Gründe dazu konnten individuell sein. Diese sind aus den Mangeln, zu den es während der Bestattungszeremonien kommen konnte, entsprungen. In ihre Kollektion kann man z. B. auch die nicht genügenden Kummeräußerungen gegenüber dem Toten, seine nicht entsprechende Kleider- und Gegenstands-ausrüstung einreihen. Doch es konnte auch die fehlende gerechte Abgeschlossenheit vom Besitz sein oder die Versprechen und Verpflichtungen, zu denen man aus Gründen des vorzeitigen Todes nicht kommen konnte (Horváthová 1993, 61; Chorváthová 2001, 34).

Die Randlage der vorsätzlich zerstörten Gräber im Rahmen irgendwelcher Gräberfelder überzeugt andeutungsweise von möglichen negativen Tatsachen der Individuen schon in der Sterbezeit. In Betracht kommt der Tod unter verdächtigen und unerklärlichen Umständen, ein jäher oder gewaltsamer Tod, ein Ertrinkungstod, das Ableben um bedeutende Lebenswende oder in Vereinsamung. In der Mehrheit der angeführten Fälle konnten nicht im verlangten Maß alle notwendigen Bestandteile von Bestattungsbräuchen getan sein, was den Verdacht von negativen Wirkung dieser Toten erhöhen konnte (Hanuliak 2004a, 45-46; Hattenhauer 1998, 11).

Die Menge von evidierten Fällen mit dem absichtlich zerstörten Körper im großmährischen Fundraum (7,4% Fälle) zeigt dabei, dass die Eingriffe dieser Art auf keine Massenweise, sondern nur

Obr. 3 Výber predmetov pohrebného inventára: 1-4,7,9,15-16,18-19 – Nitra-Zobor-Lupka; 5,13-14,17 – Mužla-Čenkov-Vilmakert; 6,8,10,12 – Nitra-Staré Mesto-Hrad; 11 – Nitra-Zobor-Dolnozoborská cesta

Abb. 3 Auswahl der Gegenstände des Grabinventars: 1-4,7,9,15-16,18-19 – Nitra- Zobor-Lupka; 5,13-14,17 – Mužla-Čenkov-Vilmakert; 6,8,10,12 – Nitra-Staré Mesto-Hrad; 11 – Nitra-Zobor-Dolnozoborská cesta

vykonávané masovejším spôsobom, ale skôr príležitostne. Najmä vtedy ak sa tradičné súčasti pohrebných obradov s množstvom ochranných a očistných prostriedkov ukázali ako málo účinné, resp. neboli s potrebnou istotou schopné ochrániť pozostalých pred hroziacim negatívnym vplyvom niektorých zomrelých. Názorové predstavy tohto druhu nie sú neobvyklé počas 9.- polovicou 10. stor. Ide o obdobie pohansko-kresťanského syngretizmu. Počas neho dochádzalo k viacvrstvovej transformácii ťažiskových zložiek predkresťanského systému (Hanuliak 2001, 114-115). S tým priamo súviselo objavenie sa viacerých rušivých elementov v nadstavbovej oblasti a ich deštruktívnej účinnosti vo sfére životných istôt, ktoré bolo treba odstrániť takýmto drastickým spôsobom. Je to tak zrejme preto, lebo ide o poslednú príležitosť, ktorú mohli pozostalí využiť vo svoj prospech a k ochrane kolektívnych istôt zo všetkých významnejších sfér života.

gelegentlich vollgebracht wurden. Vor allem damals, wenn sich die traditionellen Bestandteile des Bestattungsritus mit einer Menge der Schutz- und Reinigungsmittel wie wenig tatkräftig gezeigt haben, bzw. sie waren nicht zu notwendiger Sicherheit der Hinterbliebenen vor dem bedrohlichen Einfluss irgendwelcher Toten fähig. Die Meinungsvorstellungen dieser Art sind während des 9. bis die Hälfte des 10. Jahrhunderts gewöhnlich. Es geht um die Zeit des heidnisch-christlichen Synkretismus. In dieser Zeit ist zur mehrschichtlichen Transformation der Schwerpunktkomponente des vorchristlichen Systems gekommen (Hanuliak 2001, 114-115). Damit war direkt im Zusammenhang das Erscheinen von mehreren Störungselementen im Überbauggebiet und ihrer destruktiven Wirkung in Sphäre der Lebenssicherheit und es war nötig sie auf solche drastische Weise zu beseitigen. Es ist so wahrscheinlich darum, weil es um die letzte Angelegenheit geht, welche die Hinterbliebenen zu ihrem Gunsten und zur Schutz der kollektiven Sicherheit von allen bedeutenden Sphären des Lebens ausnützen konnten.

LITERATÚRA / LITERATUR

- Bednárík R., 1939, Príspevok k pohrebným zvykom slovenského ľudu, *Národopis*. Sbor. 1, Martin, 54-94.
- Černý V., 1995, Význam tafonomických procesů při studiu pohřebního ritu, *ARozhl* 47, Praha, 301-313.
- Dostál B., 1982, Drobná pohřebiště a rozptýlené hroby z Břeclavi-Pohanska, *Sbornik E* 27, Brno, 135-201.
- Galuška L., 2004, Velkomoravské hroby revenantů ze Starého Města, in: *Zborník na počesť Dariny Bialekovej*, G. Fusek (red.), Nitra, 81-87.
- Geisler M., 1992, Statistické zhodnocení mladohradištního pohřebiště z Holubic, okr. Vyškov, *Pravěk (N. Ř.)* 2, Brno, 259-370.
- Hanuliak M., 1997, K problematike skeletov ľudských jedincov zo sídliskových objektov, *SlovArch* 45, Bratislava, 157-182.
- Hanuliak M., 1998, Vampirizmus na pohrebiskách z prelomu včasného a vrcholného stredoveku, *Hieron* 3, Bratislava, 102-105.
- Hanuliak M., 2001, Pohansko-kresťanský syngretizmus a jeho prejavy na nekropolách z mladšieho úseku včasného stredoveku, *Stud. Arch. Slovaca Mediaev.* 3-4, Bratislava, 109-126.
- Hanuliak M., 2004, *Velkomoravské pohrebiská. Pochovávanie v 9.-10. storočí na území Slovenska*, Nitra.
- Hanuliak M., 2004a, Charakter a význam hraníc v časopriestorovej dimenzii pohrebného ritu z mladšieho úseku včasného stredoveku, *ArchHist* 29, Brno, 37-50.
- Hattenhauer H., 1998, *Evropské dějiny práva*, Praha.
- Horváthová E., 1993, Predstavy o posmrtnom živote a korelácii s pohrebnými obradmi, in: *Kultové a sociálne aspekty pohrebného ritu od najstarších čias po súčasnosť*, E. Krekovič (zost.), Bratislava, 60-67.
- Chorváthová L., 2001, Slovenský ľudový pohrebný obrad v slovanskom kontexte, in: *Obyčajové tradície pri úmrtí a pochovávaní na Slovensku s osobitným zreteľom na etnickú a konfesionálnu mnohotvárnosť*, J. Botík (zost.), Bratislava, 33-49.
- Jägerová M., 2001, Slovenský pohreb, in: *Obyčajové tradície pri úmrtí a pochovávaní na Slovensku s osobitným zreteľom na etnickú a konfesionálnu mnohotvárnosť*, J. Botík (zost.), Bratislava, 13-31.
- Kavánová B., 2003, Mikulčice - pohřebiště v okolí 12. kostela, in: *Mikulčice – pohřebiště u 6. a 12. kostela kostela*, P. Kouřil (ed.), Spisy AÚ AV ČR Brno 22, Brno 2003, 211-413.
- Le Goff, J., Smitt, J.-C., 1999, *Encyklopedie středověku*, Praha.
- Mjartan J., 1953, Vampírske povery v Zemplíne. *Slov. Národopis* 1, Bratislava, 107-134.
- Pollex A., 2000, Betrachtungen zu jungslawischen Mehrfachbestattungen. *Ethnogr.-Arch. Zeitschr.* 41, Berlin, 407-422.
- Profantová N., 2003, Mikulčice - pohřebiště u 6. kostela. Pokus o chronologické a sociální zhodnocení, in: *Mikulčice – pohřebiště u 6. a 12. kostela kostela*, P. Kouřil (ed.), Spisy AÚ AV ČR Brno 22, Brno, 7-209.
- Slupeckí L. P., 2002, Pohanské náboženství západních Slovanů, in: *Střed Evropy okolo roku 1000*, Historické, umeleckohistorické a archeologické štúdie a katalóg k výstave, Praha, 87-92.
- Vondráková M., Hanuliak M., 2005, Prínos antropologického výskumu k interpretácii výnimočných zložiek pohrebného ritu na príklade pohrebiska v Bučanoch, in: *Ve službách archeologie 5*, V. Hošek, R. Nekuda, M. Ruttkay (ed.), Brno, 46-479.
- Vondráková M., Hanuliak M., 2006, Výnimočné formy poloh telesných zvyškov pochovaných v Malých Kosihách z pohľadu antropologie, in: *Ve službách archeologie 6*, V. Hošek, R. Nekuda, M. Ruttkay (ed.), Brno, 369-380.